

Kulan a jeho chov v pražské zoo

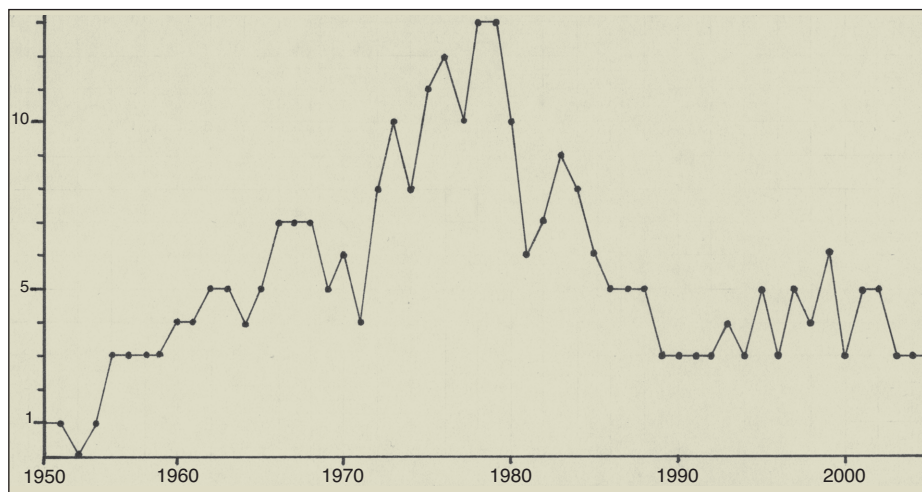
Jiří Volf

Přehledný příspěvek E. Kůse o asijském oslu (Živa 2004, 6: 278–280) a mé výhrady k realizaci jeho mezinárodní ochrany (Živa 2005, 1: XI) připomenuly, jak málo poznatků z jeho chovu v lidské péči bylo dosud u nás publikováno. Pokládám proto za vhodné se blíže zmínit alespoň o jednom jeho poddruhu — kulanovi (*Equus hemionus kulan*), a to nejen proto, že patří do kategorie kriticky ohrožených zvířat, ale i proto, že zoologická zahrada v Praze je vůbec jeho nejstarším chovatelem mimo území bývalého Sovětského svazu.

Pražský chov kulanů sahá až do počátku 50. let 20. stol. Tehdy populace těchto zvířat v turkmenské rezervaci Badchyz velice nadějně rostla a „odlehčovací“ rezervace na ostrově Barsa Kelmes v Aralském jezeře nebyla ještě připravena plnit svoji úlohu.

Proto moskevská společnost Zoocenter postupně nabídla několik kulanů evropským zoologickým zahradám. Pražská zoo měla přednost, protože v té době poskytovala významné tranzitní služby v obchodu s exotickými zvířaty mezi Východem a Západem.

Vývoj početnosti kulanu (*Equus hemionus kulan*) v Zoo Praha k 1. 1. 1952–2005

První hřebec kulana v pražské zoo z importu v r. 1951 po 1,5 roce uhynul, stál ale ještě úspěšně krýt domácí oslici. (Kříženec — klisnička se narodila v červnu 1953 a v červenci 1955 byla předána ostravské zoo.) Další tři kulani — klisna dovezená v r. 1954 a pár v r. 1955 — se již dobře aklimatizovali. Čistokrevné hříbě z 8. května 1959 bylo první narozené mimo Turkménii (viz obr.). Na „osvěžení krve“ byly později mezi lety 1961–1971 dovezeny do pražské zoologické zahrady další čtyři páry kulanů, z toho dva hřebci a čtyři klisny opět z odchytu v Badchyzu. Jako poslední byl importován hřebec brněnského chovu (narozený v ostravské zoo, jejíž chov pocházel také z Prahy) — zanechal po sobě 13 hříbat (v letech 1992–2001).

Početní stav zvířat ve stádě jsme ve v pražské zoo snažili postupně zvyšovat alespoň na 10 jedinců tak, jak to dovolovaly místní podmínky a jak tomu odpovídala i pozorování zvířat ve volné přírodě. To se také v 70. letech podařilo. Poté co kulani spojení s dvouhrbými velbloudy utvořili v pražské zoo „zoogeografickou expozici“, jsme jejich počet z prostorových důvodů omezili. Mimoto jsme zaznamenali potraty a úhyny novorozených mláďat po traumatických. Tyto ztráty převážně způsobilo agresivní chování velbloudů. Současný stav tří zvířat — pouze klisen! — vyhovuje možná z provozní stránky, ale u stádových zvířat je naprosto nepřírozený a z etologického hlediska nevhodný.

Dlouholetá pozorování kulanů a záznamy o nich nám dovolují shrnout poznatky zejména z jejich biologie rozmnožování v pražské zoo.

Počátek pohlavní dospělosti je v odborné literatuře uváděn značně vágně. V pražském chovu se nejmladším otcem stal hřebec s číslem plemenné knihy 330 ve věku 3 roků, 6 měsíců a 26 dní, což znamená, že plodně kryl ve stáří 2 let a 8 měsíců. Klisny rodily nejdříve ve věku 3 r., 8 m., 14 dní (č. 250) a 4 r., 1 m., 14 d. (č. 998), plodně byly kryty ve stáří 2 let a 9 1/2 měsíce, resp. 3 let a 2 1/2 měsíce.

Pohle (1980) uvádí, že pohlavní dospělost nastupuje u samce a samice normálně ve 3 letech. Omezený je počet klisen, které se ve 3 letech už hřebí. Extrémní byl případ, kdy úspěšně kryl osmnáctiměsíční hřebec a ohřebila se dvouletá klisna. To ovšem může mít negativní vliv na vývoj plodu, zdravotní stav matky a průběh porodu. S tímto fenoménem jsme se setkali i u koně Převalského.

Říje u kulanů v přírodě je ovlivněna klimatickými a z nich vznikajícími úživnými podmínkami. Při chovu ji nelze konkrétně vymezit a usuzujeme na ni jen podle časového rozpětí porodů s přihlédnutím k době březosti. Březost můžeme bezpečně určit jen tehdy, když je hřebec připuštěn jednorázově. Protože ve většině chovů, v minulosti včetně pražského, hřebci žijí trvale se stádem, musíme jako pomocné kritérium použít nejkratší časové rozpětí jednotlivých porodů zkrácené o 7–11 dní mezi slehnutou klisnu a její následnou říjí. Nejkratší pauzu mezi dvěma vrhy jsme zaznamenali u klisny č. 79, a to 11 měsíců a 16 dní, to znamená, že byla březí 11 měsíců

První hříbě kulana (Equus hemionus kulan) narozené mimo Turkménii přišlo na svět v pražské zoo 8. května 1959

Klabonosost je výrazným znakem hřebců kulana, vlevo ♦ U kulánů v zimní srsti vyniká kontrastní zbarvení boků a spodiny těla, vpravo. Snímky J. Volfy

a 1 týden. Jsou známy dokonce dva případy narození zdravých hříbat 10 měsíců a 3 týdny po předchozích vrzích, což znamená březost u obou klisen nejvýše 10,5 měsíce (Pohle 1980). Celkově se dá říci, že obvyklá březost u kulánů je svou délkou blízka březosti u koně Převalského, tj. 11–11,5 měsíce.

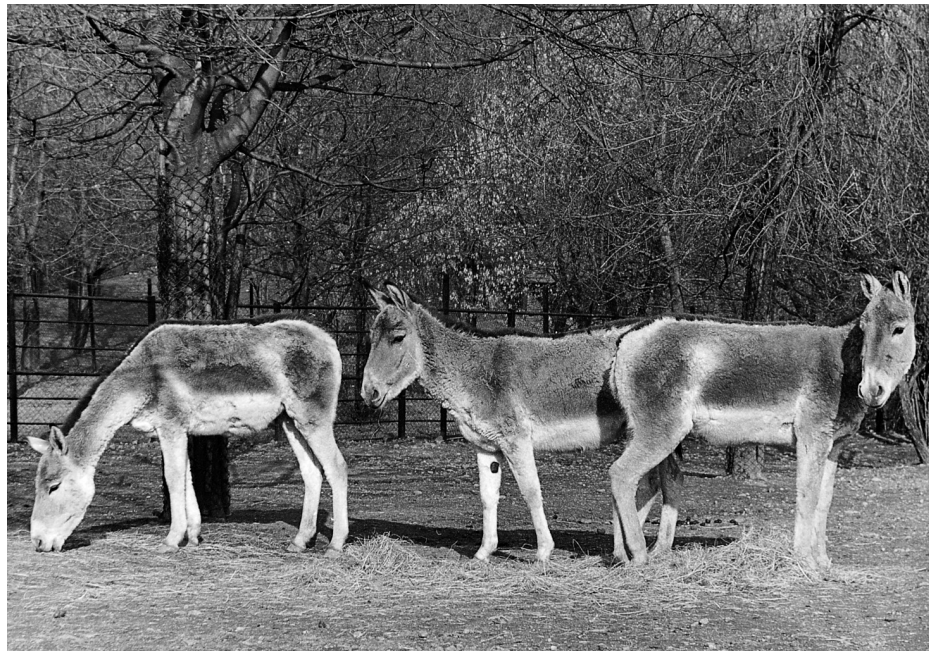
Porody podobně jako říje probíhají v přírodě v poměrně širokém časovém rozpětí. V pražském chovu z 56 hříbat narozených v letech 1959–2001 se 50 (89 %) narodilo v období května až září (viz tab. 1). Je to podstatně menší rozptýlení porodů, než jsme zaznamenali u koně Převalského a nepřímo svědčí o nižším stupni domestikace procesu u kulana.

V žádném vrhu jsme nezaznamenali dvojčata, v celosvětovém chovu jsou známa v 0,7 % porodů. Ve volné přírodě přímé pozorování dvojčat není doloženo a literární zmínky o nich mají původ pouze ve sledování dvou hříbat pohyblivých se v blízkosti jedné klisny.

Do tří dnů po porodu uhynulo v pražském chovu 7 hříbat, před dovršením jednoho roku další 4, tj. celkem 19,6 % narozených.

Plodnost klisen v průměru nedosahuje hodnot zjištěných u koně Převalského. Důvodem je celkově kratší doba pohlavní aktivity a častější odpočinkové roky. Přesto dvě klisny pražského chovu (č. 79 a č. 139) porodily po 11 hříbátech, první z nich v letech 1970–1980 dokonce rodila každoročně bez přerušení! U některých klisen jsme zaznamenali výraznou převahu hříbat jednoho pohlaví. Tak jen první hříbě klisny č. 192 byl hřebeček, ostatní čtyři klisničky. Klisna č. 855 při všech svých šesti porodech přivedla na svět hřebečky.

Konec pohlavní aktivity se u hřebců kulánů dostává patrně až s celkovou senilní kachexií; v zoologických zahradách to lze obtížně určit, protože bývají předčasně, zejména pro zamezení příbuzenské plemenitby odstraňováni z procesu reprodukce. V pražském chovu byli vyřazováni ve věku 6–14 let.

Tab. 1 Porody kulánů (Equus hemionus kulan) pražského chovu v jednotlivých měsících let 1951–2001 (n = 56 hříbat)

Měsíc	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
Porody	1	0	0	2	12	12	10	7	9	1	1	1

Tab. 2 Početní stav kulánů v českých a slovenských zoologických zahradách. Číslo před čárkou znamená počet samců, za čárkou počet samic. PR-Praba, LI-Liberec, DC-Děčín, OS-Ostrava, BA-Bratislava, BO-Bojnice, ÚL-Ústí n. Labem, BR-Bрно, KO-Košice, LŠ-Lešná, CH-Chomutov. Údaje se vztahují k počátku uvedeného roku

	PR	LI	DC	OS	BA	BO	ÚL	BR	KO	LŠ	CH	Celkem
1978	6,7	2,2	1,1	2,3								11,13
1980	3,7	2,3	1,1	1,4	1,2	1,2	2,3					11,22
1985	2,4	2,3		3,4	2,4	1,3		1,1				11,19
1990	1,2	0,3		1,4		3,5		2,1	1,4	0,1		8,20
1995	3,2			1,5	3,5	1,4		1,2	3,5	0,1		12,24
2000	1,2			0,3	1,4	0,4		0,2	0,4		2,0	4,19
2005	0,3				2,6	0,4		0,2	1,4			3,19

Naproti tomu starší klisny pravidelně zůstávají v chovu. Přesto jsou jen zřídka plodné po dovršení 20. roku života. V pražské zoo se nejstarší matkou stala klisna č. 8, když ve věku 22 let porodila zdravého hřebečka. Překvapivý se v tomto kontextu zdá být údaj Bannikova (1981), že samice rodí do 15 let věku, častěji do 13–14 let — délka pohlavní aktivity nemůže být ani případným domestikacím procesem tak výrazně ovlivněna, navíc v našem případě šlo o klisnu odchycenou v Badchyzské rezervaci.

Dlouhověkost chovaných zvířat může být ovlivněna vnějšími faktory (zdravotní stav, výživa a krmení, klimatické podmínky atd.), ale v podstatě je dána geneticky. Z poznatků získaných v zoologických zahradách je zřejmé, že kulany nelze označit za kopytníky vysloveně dlouhověké. Zatímco např. u koně Převalského známe řadu jedinců, kteří prokazatelně dosáhli stáří přes 32 let, u asijských oslů jen 17 % překročilo věk 20 let a ani jediný kulan se nedožil 30 let. V pražském chovu věk 20 let překročili čtyři kulani: klisna č. 79 dosáhla věku 23 roků a 2 měsíců, klisna č. 8 až 23 roků a 5 měsíců, hřebeček č. 93 dožil stáří 20 let, 2 měsíců a 9 dní a hřebeček č. 385 pak 20 let, 8 měsíců, 11 dní. Údaje o dlou-

hověkosti kulánů z volné přírody neexistují, s největší pravděpodobností se ale dožívají nižšího věku než v chovu. Negativně se tu projevují zejména klimatické podmínky, vnitro- i mezidruhová konkurence, rozrušování stanovišť hospodářskou činností a především velcí predátoři.

Záměrně jsme věnovali pozornost biologii kulánů na jediné, byť u nás dlouhodobě nejproduktivnější chovatelské stanici. Účelem bylo odstranit případný vliv různých vnějších faktorů, které se víceméně projevují v jednotlivých zoologických zahradách a v extrémních případech dostávají i podobu řízeného rozmnožování. Přesto pokládáme za vhodné podat alespoň souhrnný přehled chovu kulánů v českých a slovenských zoo (tab 2).

V r. 1963 byla tato zvířata importována do zoologické zahrady v Liberci, v r. 1970 do Děčína a v r. 1976 do Ostravy. K významnému rozšíření jejich chovu došlo v 80. a v první polovině 90. let minulého století. Dokládá to i tab. 2.

V posledním desetiletí dochází k celkové stagnaci či snižování početního stavu kulánů. Nápadný je zejména malý výběr hřebců, který negativně ovlivňuje reprodukční schopnost i genetickou různorodost celé populace.